

SELÇUK ÜNİVERSİTESİNDE ÖĞRENİM GÖREN BEDENSEL ENGELLİ VE GÖRME ENGELLİ ÖĞRENCİLERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK ÇAĞDAŞ ÖNERİLER

Hakan SARI*

ÖZET

Ülkemizde nicel ve nitel yönden hızla gelişen üniversitelerimizin beklendik düzeyde engelli öğrencilere yönelik destek hizmetlerinin onların ihtiyaç duyduğu şekilde yapılması ve dolayısıyla onların ihtiyaçlarının en iyi düzeyde karşılanabilmiş olmasına karşın engelli öğrencilerin engelin vermiş olduğu sınırlılıklardan dolayı ortaya çıkan farklı ihtiyaçlarının beklendik düzeyde karşılanamadığı gözlenmektedir. Yükseköğretimdeki engelli öğrencilere üniversite yönetimi tarafından verilen desteğe rağmen engelli öğrencilerin engel kategorilerine göre ne tür bir hizmet aldığı veya alacağı da yasal düzenlemelerde çok açık değildir. Bu bağlamda Selçuk Üniversitesinde öğrenim gören engelli öğrencilerin de ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmasına rağmen, onların ihtiyaçlarının beklendik düzeyde gerçekleşmediği gözlenmektedir. Dolayısıyla bu araştırmanın amacı, Selçuk Üniversitesinde öğrenim gören engelli öğrencilerin karşılaştığı akademik ve psiko-sosyal sorunları ortaya çıkarmak, bu sorunların çözümüne yönelik çağdaş öneriler geliştirmek ve bu alanda araştırma yapacaklara da ışık tutmaktır. Bu çalışmada Nitel Araştırma Yöntemlerinden *Görüşme Yöntemi* kullanılmıştır. Bu çalışmada veri toplamak için araştırmacı tarafından geliştirilen '*Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu*' kullanılmıştır. Bu araştırmanın örneklemini ise, Selçuk Üniversitesinin farklı Fakülte ve Yüksekokullarında öğrenim gören öğrencilerden *Yansız Atama Yöntemi* ile seçilen 10 bedensel ve 10 görme engelli öğrenciden oluşmaktadır. Görüşmeler teyp kaydediciler tarafından kaydedilerek her bir görüşmenin transcriptleri yapılmış ve veriler *Betimsel Analiz* yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, bedensel ve görme engelli öğrencilerin ihtiyaçları en iyi şekilde karşılanmaya çalışılmasına karşın henüz beklenen seviyede gerçekleşmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretimde Engelli Öğrenciler, Bedensel engelliler, Görme engelliler, Öğrenci sorunları, Çağdaş öneriler

ABSTRACT

Although the universities in Turkey challenge with meeting the needs of students with handicaps in the best way it is still observed that the universities in Turkey cannot meet the handicapped students' differentiated needs in the expected level because of their restrictions due to their disabilities. However, the students in Turkish universities are supported for their needs according to the Higher Education Regulations and Legislation, the detailed and clear information in the items are not defined clearly about what kind of support they receive in terms of their handicaps / disability conditions or categories. In this context, although the students who are enrolled in Selçuk University are supported in terms of their needs in accordance with their handicaps, it is still not at satisfactory level that their needs are met. Therefore, the aim of this study is to explore the students' academic and psycho-social problems that they face to define contemporary implications for practice, and to light other researchers doing research on these issues. In the study, the interview technique with which the researcher developed 'semi-structured interview form' is used to collect the data. In the study,

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi

sample consists of twenty students (10 physically handicapped and 10 visually handicapped students) selected from different faculties and colleges of Selcuk University in accordance with the random sampling technique. The data collected with the interviews are recorded and transcribed then, analysed in accordance with the descriptive data analysis technique. According to the findings, although the needs of students with physically and visually handicaps in Selcuk University have been tried to meet in the best way the struggles have not been realised in the expected level yet.

Keywords: Handicapped students in Higher Education, The physically handicapped, The visually handicapped, The students' academic and psycho-social problems, contemporary suggestions for exceptional students' education in higher education

I. Araştırmanın Önemi

Türkiye’de engelli öğrencilerin yaygınlık oranı tahminsel olarak % 12.29 olarak belirlenmesine karşılık, engelli öğrencilerin yaygınlık oranlarının gerçeğe yakın olarak ortaya çıkarılmasında bir çok güçlükle karşılaşmaktadır (Kırcaali-İftar, 1999; Sarı, 2000). Yaygınlığın belirlenmesindeki güçlüğü nedeni bir engel grubunun diğer bir engel grubu içerisinde değerlendirilebilmesidir. Örneğin, hafif derecedeki zihinsel engelli öğrencilerin öğrenme güçlüğü çeken çocuklar içerisinde de yer alması ve bazı engelli öğrencilerin birden çok engeli sahip olmaları ve bunların diğer bir engel grubunda da değerlendirilmesi bu kategorilerdeki yaygınlık oranlarının belirlenmesinde güçlük oluşturmaktadır.

Eğitimde ‘Fırsat Eşitliği İlkesi’ üniversitelerimizde öğrenim gören bütün öğrencilere sağlanmış olması gerekir. Bilimsel araştırmalarla nicel ve nitel yönden hızla gelişen üniversitelerimizin beklendiği düzeyde engelli öğrencilere yönelik bilimsel araştırmaların yapılması ve bu araştırma ile katkıda bulunulması sağlandığı gibi, engelli öğrencilerin normal öğrencilerin fırsatlarından da yararlanması engelin vermiş olduğu sınırlılıklardan dolayı ortaya çıkan farklı ihtiyaçların karşılanmasına da neden olabilecektir.

Bu araştırma üniversitelerimizde öğrenim gören engelli öğrencilerin karşılaştığı akademik ve psiko-sosyal sorunlarının tespitine ışık tutarak üniversitelerimizin akademik başarısının yükseltilmesine katkıda bulunacağı gibi, bu sorunların çözümüyle ilgili geliştirilen öneriler gelecekte yapılacak olan bu alanla ilgili araştırmalara da önemli ve temel veriler sağlayabilecektir.

Sonuç olarak, bu araştırmanın özel eğitim alanında literatüre yeni ve temel katkılar sağlaması açısından önemli olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, böyle bir çalışma öğretim elemanlarının ve yükseköğretimde öğrenim gören öğrenci özelliklerinin bilinmesi ve değerlendirilmesi konusunda ulusal düzeyde bu bireylere yönelik yapılacak hizmetlerin gelişmesi ve özel eğitim politikalarının geliştirilmesinde son derece önemlidir. Ayrıca böyle bir çalışma ile yükseköğretimdeki engelli öğrencilere üniversite yönetimi tarafından verilen desteğe rağmen öğrencilerin engel kategorilerine göre ne tür bir hizmet aldığı veya alacağı da çok açık değildir. Bu öğrencilerin daha sistematik bir yöntemle psiko-sosyal ve akademik yönden alacağı hizmet daha açık bir duruma getirilmelidir.

Selçuk Üniversitesinde Öğrenim Gören Bedensel Engelli ve Görme Engelli Öğrencilerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözümüne Yönelik Çağdaş Öneriler

Ancak bugüne kadar üniversitemiz de öğrenim gören öğrencilerin nicel ve nitel olarak engelli olma durumları ile bağlantılı çalışmalar yok denecek kadar azdır. Buna ek olarak, ülkemizde bu tür verilerle daha çok gelişmiş ülkelerde yapılan araştırma bulgularına göre bir oran verilmişse de bu oranın ülkemiz açısından bazen gerçekleri yansıtmadığı tahmin edilmektedir. Bu tahminler bu araştırmanın ne kadar önemli olduğunu yansıtmakta ve üniversitelerde öğrenim gören engelli öğrencilere yönelik hizmetlerin, onların psiko-sosyal ve akademik ihtiyaçlarının karşılanmasında son derece önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu araştırma bulguları ışığında üniversitemizdeki engelli öğrencilerin problemlerinin çözümünde yarar sağlaması ve bu alanda yapılacak ileri çalışmalara ışık tutması açısından önemlidir.

II. Literatür

Ülkemizde yüksek öğretim kurumlarında öğrenim gören engelli öğrencilerin psiko-sosyal ve akademik ihtiyaçlarının ulusal düzeyde kaygı verici boyutlara ulaştığı görülmektedir (Çağlar, 2002; Eripek, 2002). Wedin'e (1993) göre, gelişmiş ülkelerde örneğin ABD' de yirmi yıl önce böyle bir durum kendini hissettirmiş ve 1980'li yıllardan günümüze kadar yükseköğrenim gören engelli öğrencilerin psiko-sosyal ve akademik problemlerini çözümlene yolunda önemli gelişmeler sağlanmıştır.

ABD de yaklaşık 35 milyon bireyin fiziksel, duygusal ve zihinsel yönden farklı derecelerde herhangi bir yönden engel veya engel durumlarına sahip olduğu belirtilmektedir (Hallahan ve Kaufman, 1997). ABD'de Özel Eğitim Yasası ışığında daha çok engelli öğrenciler üniversitelerde öğrenim görmeye başlamışlardır. Yasayla birlikte, yüksek öğrenime daha çok engelli öğrenci girişinin olması nedeniyle bu kurumlarda hizmet veren servislerin de hizmet verme şekilleri daha çok sorgulanmaya başlamıştır. Fiziksel engellilerden öğrenme güçlüğüne kadar olan tüm kategorideki engelli öğrencilerin hizmet alma durumu da kamu veya özel servisler aracılığıyla sağlanmaya başlamıştır. McBee'ye (1982) göre, yükseköğretimde öğrenim gören engelli öğrencilerin hizmet alma şekli ayrıcalıklı ve çok yönlü olmalıdır. Ona göre, bu tür hizmetler sadece yapısal ve sanatsal değişikliklerle yerleştirme değil, aynı zamanda yükseköğretim kurumu bu öğrencilere;

- Giriş öncesi danışmanlık ve oryantasyon hizmetlerini,
- Farklı düzeylerdeki engelli öğrencilerle çalışmak için bütün öğretim elemanlarına ve personele hizmet-içi eğitimi,
- Öğrencilere akademik destek yardımları ve işe yerleştirme konusunda da hizmetler verilmesi gerektiğini ve her yükseköğretim kurumunda bu hizmetlerin organizeli biçimde yürütülmesi amacıyla üniversitedeki bütün engelli öğrencilere sistematik ve profesyonel bir yardım için bir engelliler bürosu'nun kurulması önerilmektedir.

Araştırma bulgularına (Marion ve Lovacchini, 1983; Deutsch, 1991; Ladner, 1989) göre, engelli öğrencilere yönelik ortaya çıkan fiziksel engellerin kaldırılmasıyla birlikte, destek hizmeti veren servislerin nitelik ve niceliğinde de

değişim gerekmektedir. Yükseköğretimde öğrenim gören engelli öğrenciler için fiziksel değişikliklerle birlikte, öğrencilerin psiko-sosyal ve akademik sorunlarının giderilmesinde görev alacak tüm personelin hizmet-içi eğitim alması, ortaya çıkabilecek engel durumlarının önlenmesinde önemli derecede yarar sağlayacaktır (Newman, 1976; Bishop, 1979). Stovall ve Sedlacek'e (1983), ve Clayton'a (1992) göre, engelli olmayan öğrencilerin engelli öğrencilere yönelik olumsuz tutumlarının giderilmesinde de bu tür bir değişim önemli görülmektedir. Hatta bazı öğrencilerin sahip oldukları engel türleri de bu tür olumsuz tutumlarda farklılıklar oluşturduğu gözlenmiştir. Örneğin, görme engelli öğrencilerle diğer öğrencilerin kişisel ilişkilerde, tekerlekli sandalyede olandan daha çok birlikte olmayı istedikleri ancak, akademik çalışmada ise görmeyen öğrencilerden daha çok tekerlekli sandalyedeki kişilerle birlikte olma eğilimi gösterdikleri rapor edilmektedir. Buna ek olarak, daha önce engelli olmayan öğrencilerle çalışan personelle engelli öğrencilerle uzun süre birlikte çalışan ve çok az deneyimli personel karşılaştırıldığında daha önce engelli öğrencilerle uzun süre birlikte çalışan personelin negatif tutumlarının daha düşük düzeyde veya hiç olumsuz tutuma sahip olmadıkları da belirtilmektedir (Marion ve Lovacchini, 1983). Yükseköğretimde öğrenim gören öğrencilere yönelik danışmanlık, okuma ve not alma hizmetleri, test almada yardım, özel araç ve gereçlerin kullanılmasında yardım, taşıma, kişisel bakım, özel araç ve gereçler için tamir servislerinin ne düzeyde olduğu, görsel ve işitsel materyallerin ne derece sağlandığı örneğin sesli kitaplar ve kısa aralıklarla test alma fırsatlarının verilip verilmediğinin ortaya çıkarılması gerekir. Bilgisayar kullanımı için özel klavyeler ya da elini kullanamayan öğrenciler için (ağız yardımıyla ya da baş yardımıyla kullanılabilir özel çubuklar) araçlar, klavyeler temin edilmelidir. İnce kasları gelişmeyen çocuklar için geniş tuşlu klavyeler geliştirilebilir veya bilgisayarın bazı parçalarını kullanamayan çocuklar için özel geliştirilmiş araç gereçler örneğin, bilgisayar (mouse) yani fareler kullanılmalıdır. Görme engelli çocuklar içinse sesli okuma yapabilen bilgisayar programları ve Braille yazıcılar temin edilmesi gerekir. Bu çocuklar kurallı cümle yazılımında güçlük çekebilmekte ve bunlar için 'cümle tamamlama' programlarının sağlanması gerekir. Bedensel engelli bireyler için güvenlik araçları, tuvaletler, rampalar, asansörler telefonlar, rahat giriş çıkış için kapılar ve merdivenler, ile acil örneğin, yangın çıkışları yapılmalıdır. Kütüphanelerde uygun (bedensel engelli ve görme engelli bireyler için) araçlar, sosyal yaşam için psikolojik danışmanlık, laboratuvar ve lavabolarda uygun sistemler de her üniversitede kurulmalıdır.

McBee'ye (1982) göre, öğretim elemanları ve yüksek öğretimde çalışan diğer elemanların eğitilmesi iki yönde olabilmektedir: 1) Öğrencilere verilecek akademik hizmetlerde bu öğrencilerin özelliklerine uygun eğitsel araç ve gerecin kullanılması ve 2) Profesyonel alanda hizmet veren bireylerle daha iyi işbirliğinin sağlanması konularında olabilmektedir. Hizmet-içi eğitimde yapılacak 'Bilgilendirme Toplantıları' engelli öğrencilerin ihtiyaçlarının farkındalık derecesini de yükseltecektir. Fonosch ve Schwab'a (1981) göre, engelli öğrencilerle doğrudan deneyim kazanma bu öğrencilere yönelik negatif tutumların olumluya çevrilmesini ayrıca böyle bir bilgilendirme toplantısı ile

**Selçuk Üniversitesinde Öğrenim Gören Bedensel Engelli ve Görme Engelli Öğrencilerin
Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözümüne Yönelik Çağdaş Öneriler**

engelli öğrencinin çevresiyle daha iyi iletişim kurmasına neden olabilecektir. Ayrıca bu tür bir bilgilendirme ile akademik problemlerin farkındalığının yükseltilmesi, uygun programlara yerleştirme ve problemlerin çözümü için engelli öğrencilere büyük yarar sağlayacaktır. Buna ek olarak, yüksek öğretimde öğrenim gören engelli öğrencilere verilecek hizmetlerin niteliğini de artırmaya yarayacaktır. Bu, öğrencilerin eğitimlerini izlemede, programların geliştirilmesi ve değerlendirilmesine de katkıda bulunabilecektir.

Engelli öğrenciler engelin doğasına bağlı olarak yüksek düzeyde bireysel ihtiyaçlara sahiptirler. Bu ihtiyaçlar ne kadar çok karşılanırsa öğrenmeye yönelik ilgi ve motivasyon seviyeleri o derece artabilecektir. Örneğin, bedensel engelli öğrenci veya görme engelli öğrenciler etkinlik yaparken başka birinin yardımına ihtiyaç duyacaklardır. Onların en azından kişilik hakkı olarak bu tür ihtiyaçları giderilemiyorsa bile bu etkinliğe maksimum düzeyde katılmalarının sağlanması gerekmektedir.

Weisgerber (1993) ve Wedin'e (1993) göre, akademik gelişimde öğrencilerin ihtiyaç duydukları en temel iki konu; 1) öğretmen yeterliliği ve 2) öğrencilerin yüksek düzeyde motive olma durumlarıdır. Bununla birlikte, öğretim yöntem ve tekniklerinin bireysel ihtiyaçlara göre düzenlenerek kullanılması, materyallerin yani eğitsel araç ve gereçlerin, engelli öğrencilere yönelik kullanılacak yayınların o öğrencilerin özel durumlarına göre düzenlenmesi gerektiğinin de farkında olunması gerekir.

Engelli öğrenciler genel olarak uygulanan program içerisinde bazen göz ardı edilebilmektedir. Bunun yanında engelli öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun fen bilimleri ile ilgili dersler gibi bazı derslerin etkinliklerine alınmasında öğretim elemanlarının beklentilerinin aşağıya düşürülerek bu tür öğrencilerin katılımlarının çok düşük düzeyde olduğu belirtilmektedir (Newman, 1976; Bryan, 1990; Andrews, 1991). Engelli öğrencilerin büyük bir kısmı her ne kadar Özel Eğitim Yasasına karşı da olsa genel olarak fen dersleri gibi bazı derslere yönelik etkinliklere katılmadan uzaklaştırıcı eğilim görmekte ve dolayısıyla genel programın izlenmesinde bir ayrıcalığın ortaya çıktığı belirtilmektedir (Warpath ve Dunnington, 1981; Wedin, 1993).

Özel Eğitim Yasası gereği gelişmiş ülkelerde örneğin ABD'de olduğu gibi 3-22 yaş arası engelli bireylerin eğitimleri için devletin zorunlu ve koşulsuz yardım sağlaması gerekmektedir (Wedin, 1993). Yasaya göre 3-22 yaşları arasında bütün engelli öğrencilerin engel tür ve derecelerine bakmaksızın eğitimle ilgili bütün olanaklardan yararlanmaları öngörülmektedir. ABD Özel Eğitim Yasası'na (1992) göre, engelli öğrencileri işe yerleştirme, halkın yararlandığı tüm olanaklardan yararlanma ve telekomünikasyon hizmetlerinden yararlanmaları yanında özel okullar, kütüphaneler, restoranlar, müzeler ve toplu taşıma araçlarından da daha yüksek düzeyde yararlanmaları sağlanmalıdır. Engelli öğrencilerin yapacakları her türlü araştırmalarında ve ulusal bilim burslarından yararlandırılmasında öncelik verilmesi konusunda da yasada vurgulamalar olduğu gözlenmektedir (Wedin, 1993). Ayrıca yasaya göre, bilgisayar gibi bireysel kullanımı olan araç-gereçlerin alınması ve kullanılması için gerekli fiziksel düzenlemelerin yapılması ve uygun özel bilgisayar programlarının kullanılması, ayrıca IBM ve Apple gibi

bilgisayar programı yazılımı şirketlerin engelli öğrencilerin bu tür programları kullanabilmesi için gerekli yardımların verilmesi konusunda da işbirliği vurgulanmaktadır.

Patterson ve Sedlacek'e (1991) göre, engelli öğrencilerin sınıfta üç temel gereksinimleri vardır. Aslında bu gereksinimler genel olarak tüm öğrencilerin ihtiyaç duyduğu gereksinimlerin yanında, sınıf-içi etkinliklerde ve çalışmalarda özel dikkat ve özel fiziksel düzenlemelerin olduğu belirtilmektedir. İlk iki temel ihtiyaç bir öğretmenin engelli öğrencilerle ilgili bilgi yeterliliğine dayanmaktadır. Üçüncü ihtiyaç ise, öğretmenlerin esneklik, yaratıcılık, liderlik özellikleri ve yeterlilikleriyle bağlantılı olarak giderilebilecek gereksinimlerdir. Engelli öğrencilere daha iyi bir öğretim verilebilmesi için öğretmenlerin öğrencileri engel durumundan dolayı özel gereksinimlerinin farkındalık düzeyleriyle ilgili günlük sorumlulukları yerine getirmeleri ve potansiyel çözümler bulmaları gerekmektedir.

Engelli öğrencilerin sınıf içinde yerleşmeleri bireysel olmaktadır (Eripek, 2002). Bu yerleştirmede genellikle bilginin kaynağı öğrencinin kendisi olmaktadır. Çünkü neyin kendileri için en iyi olacağı konusunda yine kendileri en iyi bilgiye sahiptir. Bundan dolayı öğretmenler, öğrencilerle yaptığı tüm etkinliklerde en iyi yöntemin ne olacağı konusunda karşılıklı görüş alışverişi içinde bulunmalıdır. Böyle bir görüşme ise, herhangi bir dönemde program başlamadan yapılarak gerekli olan düzenlemelerin yapılması gerekir ve öğrenci açısından ihtiyaç duyulan özelliklerin yerine getirilmesi açısından bu çok önemlidir. Örneğin, bazı engelli öğrencilerin sınıf etkinliklerinde utangaçlık veya yüksek sesle konuşması gibi bazı özellikleri ortaya çıkabilir. Bu tür özellikler çocuğun işitme durumundan ya da öğretmenin o öğrenciyi tam olarak anlayamama korkusundan kaynaklanıyor olabilir (Sarı, 2003). Dolayısıyla bütün öğretmenler bu öğrencilerin de diğer öğrenciler gibi sınıf etkinliklerine aktif şekilde katılmalarını sağlamada bazı özellikleri gözönüne alarak hareket etmelidir. Ayrıca böyle bir uygulama öğrencilere önemli derecede katılım için yardım edeceği gibi öğretmenlerin o çocukların gelişimini izlemesi konusunda da yardım sağlayacaktır.

Ancak iyi bir öğretim yöntemi veya tekniğinin uygulanması bütün öğrenciler için son derece önemlidir. Burada temel ilke; çocukların, konuşmaları, jest ve mimiklerinin de yardımıyla konuşulanı net ve açık bir şekilde anlamalarını sağlamak olmalıdır (Sarı, 2003). Bunun ötesinde iyi bir teknik diğer öğretim teknikleri yardımıyla öğrencilerin engel durumuna bağlı olarak değişebilecektir. Bedensel engelli çocuklar için öğretmenin bütün sınıf içi etkinliklerinde özel bir tekniğe gereksinimi olmayabilir. Bununla birlikte tekerlekli sandalyede olan öğrencilerin sınıftaki pozisyonu ve sınıf etkinliklerine katılımında öğretmenin tam olarak izlenebilmesi için özel düzenlemeler de yapılması gerekmektedir.

Öğretmen, sınıf içi etkinliklerinde yapılacak tüm etkinliklerin sözel ipuçlarını görmedikleri için görme engelli çocuğun anlayacağı şekilde düzenlenmesi gerekir. Örneğin, öğretmenin termometredeki dereceyi söylerken 'bakınız buradan buraya kadar' yerine '20 dereceden 40 dereceye kadar' şeklinde söylemesi gerekir. Matematik dersinde de şekiller anlatılırken aynı özellik

Selçuk Üniversitesinde Öğrenim Gören Bedensel Engelli ve Görme Engelli Öğrencilerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözümüne Yönelik Çağdaş Öneriler

korunmalıdır. Yine herhangi bir derste grafik ve şekillerle ilgili açıklamalar yaparken açık ve net bir şekilde çizgilerin özellikleri de belirtilmelidir. Hatta yön konusunda saat yönü (soldan sağa) tercih edilmelidir. İşitme engelli öğrenciler ise, bazen dudaktan okuma konusunda ya da işaret dili desteği veren uzmanın işaret dilini izleme konusunda da güçlüğe sahip olmaktadır (Sari, 2003). Dolayısıyla bu çocuklar aynı anda not alma, yazılı materyalleri okuma konusunda sınıfta yapılan gösterileri izleme konusunda (örneğin kaset gibi) ve dramaların izlenmesi konusunda önemli güçlüklerle sahip olabilirler. Videolar bundan dolayı alt yazılı olmalıdır. İşaret dilini kullanan öğretmenin özrünü niteliğine göre uygun yerde işaret dilini vermesi gerekir aksi halde hiçbir öğrenci bu ipuçlarını değerlendiremeyecek ve anlamayabileceklerdir. Böyle bir durum için öğretmenin yapması gerekenler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Sari, 2003):

1. Sözel olarak anlatılanları ayrıca yazılı olarak göstermelidirler,
2. Etkinlikler boyunca belli aralıklarla açıklama yapılmalıdır,
3. Diğer öğrenciler tarafından sorulan soruların tekrar edilmesi gerekir,
4. Öğrenciler arasında yapılan tartışmaların tahtada sırayla özetlenmesi gerekir.

Yukarıdaki belirtilenlerden de anlaşılacağı gibi, üniversiteler öğrenim giderleri sürece her türlü ihtiyacını karşılamakla yükümlüdürler. Bu ihtiyaç ister engel durumundan isterse farklı bir durumdan yani bilinmeyen bir durumdan dış kaynaklanabilir. Ancak diğer üniversitelerde olduğu gibi, selçuk üniversitesinde de engelli öğrencilerin engel durumlarından dolayı ortaya çıkan ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilgili yetersizliklerin olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla bu araştırmanın amacı,

Selçuk Üniversitesinin de öğrenim gören engelli öğrencilerin akademik ve psiko-sosyal sorunlarının belirlenmesi ve problemlerinin çözümüne yönelik stratejik çözüm önerilerini geliştirmektir. Bu amaç ışığında bu çalışmada aşağıdaki sorular cevaplandırılacaktır.

1. Görme Engelli öğrencilerin psiko-sosyal ve akademik sorunları nelerdir?
2. Bedensel Engelli öğrencilerin psiko-sosyal ve akademik sorunları nelerdir?
3. Engel kategorilerine göre öğrencilerin psiko-sosyal ve akademik sorunları nasıl giderilebilir?

III. Araştırma metodu

III.a. Araştırma yaklaşımı

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden ise, 'Görüşme Yöntemi' kullanılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak görüşme yönteminden 'Yarı Yapılandırılmış Görüşme Tekniği' benimsenmiştir. Bu yöntemi kullanmanın nedeni ise, çalışmaya katılanların görüş, düşünce, duygu ve hislerinin derinliğine inilerek ortaya çıkarılması için en iyi teknik olmasıdır. Bu teknikle önce üniversitede öğrenim gören üniversitelerdeki engelli öğrencilerle görüşülerek psiko-sosyal ve akademik sorunları ortaya çıkarılacaktır. Örneklem olarak seçilen ve engel kategorilerini temsil edecek öğrencilerle yapılacak

görüşmelerden elde edilen transkriptler 'Betimsel Analiz' yöntemi ile analiz edilecektir.

III.b. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni Selçuk Üniversitesinde öğrenim gören engelli öğrencilerdir. Örneklem grubu ise, üniversitede ulaşılabilen tüm öğrencilerdir. Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerden nitel araştırma için yansız atama yöntemi ile görme ve bedensel engelli öğrencilerden seçilen 20 öğrenci (10 bedensel 10 görme engelli) ile görüşme yapılmıştır.

III.c. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak nitel araştırma yöntemi için araştırmacılar tarafından geliştirilen 'Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu' geliştirilerek uygulanmıştır.

III.d. Veri Analizi

Verilerin analizleri için Görüşme Yöntemi ile elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilecektir. Bu analiz tekniği ile verilerin transkriptleri araştırmacılar tarafından geliştirilen görüşme formundaki sorulara göre sırasıyla her bir cümle tek tek okunarak genel temalar çıkarılacaktır. Bu genel temalar kaç kişi tarafından söylendiği sayılarak frekans ve yüzdeleri de alınarak 'Bulgular' bölümünde sunulmuştur.

IV. Bulgular

Bu bölümde Selçuk Üniversitesinde öğrenim gören ve bu araştırma için seçilen Görme Engelli ve Bedensel Engelli öğrencilerden yarı yapılandırılmış Görüşme Tekniği ile yapılan görüşmelerin sonucu sunulacaktır.

IV.1. Görme Engelli Öğrencilerin Psiko-sosyal ve Akademik Sorunları

Bu bölümde görme engelli öğrencilerin psiko sosyal ve akademik sorunları elde edilen veriler ışığında sunulacaktır.

IV.1. I. Psiko-sosyal Sorunlar

Aşağıda görme engelli öğrencilerle ilgili psiko-sosyal sorunlar alt başlıklar şeklinde sunulmaktadır.

IV.1.I.a. Formların doldurulması ve Başvurular

Görme engelli öğrencilerin büyük çoğunluğu (8: %80) üniversiteye ilk gelme döneminde bir çok problem yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu öğrenciler üniversiteyi kazanarak kayıt yaptırmaya geldiklerinde kendilerine doğrudan yardımcı olabilecekleri üniversite de kurulan bir ofis bulunmadığını ve dolayısıyla bu tür işlemleri orada bulunan arkadaşlarının yardımıyla yapıldığını böylece kendilerinin büyük bir kaygı yaşadıklarını belirtmektedirler. Bazı öğrencilerden alınan kesitler aşağıda sunulmuştur.

**Selçuk Üniversitesinde Öğrenim Gören Bedensel Engelli ve Görme Engelli Öğrencilerin
Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözümüne Yönelik Çağdaş Öneriler**

‘Üniversiteye ilk geldiğimde öncelikle arkadaşlarım doldurmuştu bütün formları. Dolayısıyla devlet yurdu çıkmadı bana çünkü formları yanlış doldurmuşlardı. Bir yıl devlet yurtlarında kalamadım ve özel yurttta kaldım,’ (G.E.Ö.1).

‘Kayıt esnasında bir çok masa kurmuşlar o kağıdı oraya bu kağıdı buraya deyip durdular fakat ben göremediğim için hepsini karıştırdım ve üstüne de fırça yedim. Görevliler bize yardımcı olmadılar.’ (G.E.Ö.6).

IV.1.I.b. Toplumun Engelliye Karşı Tutumu

Bazı görme engelli öğrenciler, üniversitenin bulunduğu yerdeki bireylerin engellilere bakış açısı veya onlarla ilgili bilgisinin kendileri için çok önemli olduğunu ve bu anlamda da bazı güçlükler yaşadıklarını belirtmektedirler. Örneğin, bazı insanlar beyaz baston taşıyan bireylerin görme engelli öğrenci olabileceğini bilmedikleri için yardımcı olamadıklarını belirtmektedirler. Yani onlar yolda yürürken bir yere çarpabileceklerini bireyler gördükleri halde onları uyarmamaktadırlar. Bazı öğrenciler aşağıdaki gibi görüşlerini belirtmektedirler.

‘Hiç unutmam, bir gün marketin önünden geçiyordum orada bir tabela vardı. Zaman içerisinde öğrendim ama ona çok çarptım. İnsanlar hiç tabela var demiyorlardı’ (G.Ö.4).

‘Konya’ya yeni geldiğim zamanlarda durakta beklerken teyzenin biri yanıma geldi ve bana bir sürü şey söyledi annem ve babamla ilgili. Beni nasıl sokağa bıraktıklarını onların çok vicdansız olduklarını söyledi sonra otobüs gelince de benden önce bana yardım etmeden otobüse bindi. Böyle şeyler çok oluyor’ (G.Ö.8).

IV.1.I.c. Bölümdeki Öğretim elemanlarının bilgi ve önceki deneyimleri

Görüşme yapılan öğrencilerin bazıları (7: %70) bölümdeki öğretim elemanlarının engelleriyle ilgili yetersiz bilgiye sahip olduklarını ve bu yüzden birçok sıkıntıyla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Geri kalan diğer % 30’ü ise daha önceden bölümlerinde görme engelli öğrenim gördüğü için öğretim elemanlarının bu konuda deneyimli olduklarını ve birçok konuda yardımcı olabildiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin görüşlerinden kesitler aşağıda sunulmuştur.

‘Benden önce bölümümde bir görme engelli öğrenci olduğu için ben çok rahat ettim. Başka bir üniversitede bir arkadaşım vardı o okulunu bırakmak zorunda kaldı. En büyük nedeni de o arkadaşına sen görme engellisin ve edebiyat okuyamazsın demişler ve okulu terk et diyerek okulunu bırakmasına neden olmuşlardır’ (G.Ö.3).

‘Sadece Osmanlıca ve Farsça derslerinden muaf tutuldum. Senatoya yazı yazdım ve diğer arkadaşlarımıza da böyle yapılmış dedim. Ancak bunu birçok kişiyle defalarca görüşerek hallettim. Sen görme engellisin neden bu bölüme geldin hep soruyorlar’ (G.Ö.1).

IV.1.I.d. Arkadaşlık İlişkileri

Öğrencilerden bazıları (8: %80) ilk yıl yurt olanaklarının sınırlı olmasından dolayı özel bir evde diğer arkadaşlarıyla beraber kaldıklarını ve evde onlar ne yapıyorsa o kurallara aynı şekilde uyduklarını belirtmişlerdir.

Öğrencilerden bazıları (7: %70) gören arkadaşlarıyla rahatlıkla iletişim kurabildiğini ancak bunun da herkes için geçerli olmadığını belirtmişlerdir. Ancak arkadaşlarının daha önce kendilerine nasıl yaklaşacaklarını da bilemediklerini ve kendilerini tanıttıktan sonra daha iyi iletişim kurabildiklerini belirtmişlerdir. Görüşme yapılan öğrencilerin geri kalan kısmı (%30) ise, arkadaşlarının aileden kaynaklanan bir önyargıları olduğunu ve bu yüzden iletişim kurmakta güçlük çektiklerini belirtmişlerdir.

‘Eve çıktık birinci sınıfta. Bir gören insan ne yaptıysa ben de onun yaptıklarını çalıştım. İllaki tam olmaz belki ama işte yemeğini yaptım, alışverişini yaptım, evin işleriyle ilgili üzerime düşeni yaptım’ (G.Ö.6).

‘Arkadaşlarım tabii ki ilk başlarda görme engelli olduğum için nasıl yaklaşacaklarını bilmiyorlardı. Öncelikle bu sıkıntıyı ortadan kaldırıyorum. İşte espriler vesaire. Onlarla konuşmalar. Zaten ben iletişim kurduktan sonra arkadaşlarım bu engelikle ilgili kendi kafalarındaki soruları soruyorlardı’ (G.Ö.7).

IV.1.I.e. Fiziksel Ortam Düzenlemesi

Öğrencilerin bazıları (7: %70) okul içindeki merdivenlerin ve kaldırımların engellileri düşünmeden yapılmış olduğunu ve her defa değişiklikler yapıldığını bu yeniliklere uyum sağlamada güçlüklerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Diğerleri ise (3: %30) baston kullanarak fiziksel engellere rağmen arkadaşlarının yardımıyla bunu başarabildiklerini ifade etmişlerdir. Aşağıda bu konuyla ilgili öğrenci görüşlerinden kesitler sunulmaktadır.

‘Ben baston kullanarak yürüyorum ve kaldırım kenarını takip ediyorum bankları kaldırımın üstüne koyduklarında ben çarpıyorum. Ben neyse de arkadaşları rahatsız ediyorum keşke daha düzgün yerleştirseler bide kaldırımın kenarındaki kenarlıkları sökmesinler’ (G.Ö.2).

‘Özellikle ders çıkışlarında merdivenler çok kalabalık oluyor birde buna dalgınlık eklenince yanlış sayıyorum ve düşme tehlikesi atlatıyorum çoğu zaman arkadaşlarım tam düşeceğim sırada kolumdan tutuyorlar’ (G.Ö.8).

IV.1.I.f. Yurt Yaşantısı

Bazı öğrenciler (2: %20) form doldurma esnasında yanlışlık yapıldığı için devlet yurduna yerleşememişlerdir. Bu öğrencilerin dışında kalan öğrenciler ise yurtların uzaklığından, ulaşımında zorluk çektiklerini ifade etmektedirler. Yurtta kalan görme engelli öğrencilerin tamamı ise, yurdun fiziksel ortamının engellerine uygun olmadığı için birçok sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir.

‘Ben Eğitim Fakültesinde okuyorum ve okula gelmek için iki araç değiştirmek zorunda kalıyorum. Bu benim için hem maddi hem de manevi açıdan bir çok zorluğu beraberinde getiriyor’ (G.Ö.4).

**Selçuk Üniversitesinde Öğrenim Gören Bedensel Engelli ve Görme Engelli Öğrencilerin
Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözümüne Yönelik Çağdaş Öneriler**

‘Kaldığım yurttta beşinci katta odam ve asansör çalışmıyor. Çoğu zaman arkadaşlarım bana yardım etmek zorunda kalıyor yoksa ben yalnız başıma inip çıkamıyorum’ (G.Ö.3).

IV.1.I.g. Sosyal ve Kültürel Faaliyetler

Görüşme yapılan öğrencilerin tamamı (10:100) üniversitenin hiçbir sosyal ve kültürel faaliyetlerinden haberlerinin olmadığını, uzun süreli aralıklarla arkadaşlarından bu tür faaliyetleri duyduklarını fakat bu faaliyetlerin de engellerinden dolayı kendilerine uygun olmadığı için katılamadıklarını belirtmişlerdir. Onlara göre, engelli üniversite öğrencileri için de sosyal etkinliklerin düzenlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Onların görüşlerinden bazı kesitler aşağıdadır.

‘Şahsen ben arkadaşlarımdan ne duyarsam o, zaten çoğu da benim katılamayacağım ve yapamayacağım şeyler. Ben de engelli olarak katılmak isterim eğer durumuma uygun olursa...’ (G.Ö.3)

‘Ben üniversite radyosunu takip ediyorum, hiç bizi ilgilendiren haber yok. Yapmak istesek te başvuruda bulununca bile şaşkınlıkla karşılandığımız için hevesimiz kırılıyor ve vazgeçiyoruz’ (G.Ö.6).

IV.1.II. Akademik Sorunlar

IV.1.II.a. Ders izleyebilme

Çoğu öğrenciler (8: %80) tahtaya yazılarak işlenen derslerin izlenmesi konusunda önemli derecede güçlükler çektiklerini belirtmişlerdir. Bu güçlüğü dersten sonra ders notları iyi ve düzenli olan arkadaşlarından yardım alarak ders notlarını kasete okuttuklarını belirtmektedirler. Bunun da kendileri için bazı olumsuz durumlara neden olduğunu belirtmişlerdir. Yani arkadaşları yanlış yazdırsa onların da yanlış öğrendiklerini bu yüzden de bekledikleri notları alamadıklarını belirtmişlerdir.

‘Hocam, özellikle tahtaya yazılan konularda Dil veya Yeni Türk Edebiyatında tahtaya yazıldığı zaman bunun sıkıntısını yaşıyordum. Ancak bunu da şöyle çözdüm. Arkadaşlara defterlerinden benim kasete okuttum ve onları tarihlerine göre numaraladım’ (G.Ö.2).

‘Arkadaşlarım kitapları kasete okuyor ve bu şekilde derslere çalışabiliyorum. Sözel derslerde pek sıkıntı çekmiyorum dinliyorum ve bir de kasete alınca problem ortadan kalkıyor fakat tahtaya yazılan bazı derslerde sıkıntı çekiyorum’ (G.Ö.7).

IV.1.II.b. Ders Notlarını Okutabilmede Arkadaş Yardımı Alabilme

Bazı öğrenciler (3: %30) kitap okumada arkadaş bulmanın kolay olduğunu belirtirlerken bazıları da (7: %70) bunun çok zor olduğunu çünkü her öğrencinin okuma hızı ve akıcılığının bir olmadığını ve hatta aksanlarının bile dinlemede güçlük çıkardığını belirtmektedirler. Bundan dolayı kasete sürekli okumanın bazen hiç hoş olmadığını ve zevk vermediğini belirtmektedirler. Kitap okuma konusunda cinsiyetin de önemli olduğu, örneğin kız öğrencilerin erkek öğrencilerin okuyuşundan daha açık ve daha anlaşılabilir olduğunu

belirtmektedirler. Bu öğrenciler, cinsiyet farklılığının ve ses yükseklik derecesinin okumanın anlaşılabilirliği konusunda etkili olduğunu belirtmişlerdir. Görüşme yapılan öğrencilerin tamamı arkadaşlarından yardım alırken çekindiklerini de ifade etmektedirler.

‘Çoğu arkadaşımızın okuması dinlemeye müsait değil. Olumlu cümleyi olumsuz yapıyor, çok hızlı okuyor veya çok yavaş okuyor, kendi yöresel ağız özelliklerini katıyor. Hal böyle olunca da çok ciddi şekilde anlam da zevk vermiyor’ (G.Ö.1).

‘Ben her seferin de arkadaşlarıma bana şunu okur musun diyemiyorum çünkü kendilerini kullandığımı düşünmelerini istemiyorum ya da kendimi aciz gibi görüyorum’ (G.Ö.3).

IV.1.II.c. Ders Materyallerini Temin Edebilme

Görüşme yapılan öğrencilerin tamamı ders materyallerini (ses kayıt cihazı, Braille ile yazılmış dökümanları) kendi olanaklarıyla temin etmekte çok zorlandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca Braille ile yazılmış dokümanlara ulaşamadıklarını kendileri oluşturmak istediklerinde ise, maddi yönünü öğrencilerin bütçelerinin kaldırmadığını ifade etmektedirler.

‘Bir sayfalık metin kabartmaya basıldığı zaman iki üç sayfa olabiliyor, bu mali anlamda külfeti artırıyor.Kabartmaya veriyoruz beşyüz sayfalık bir inceleme kitabı bize çok büyük külfet çıkartabiliyor, masraflı bir olay’ (G.Ö.5).

‘Derslerimizin kabartmaya dökülmüş dokümanları çok fena sınırlı, Kaynak yetersizliği çok. Başkasından bilgi almak ve kayıt etmek yeterli değil. Merak duygumuzu örtemiyoruz. Bir kayıt cihazı almak istediğimizde bütçemize uygun cın malı bulabiliyoruz. Sony çok pahalı, iyi kayıt etmese de sesini açtığımda kayıtlı dinleyebiliyorum’ (G.Ö.2).

IV.1.II.d. Sınavlara Hazırlanma ve Sınav Olma

Öğrencilerin (8: %80) sınavlara ses kayıt cihazına kayıt ettikleri dersleri dinleyerek hazırlandıklarını belirttiler. Bu öğrencilerin makale ve konu verilerek hazırlandıkları sınavlara ise Braille’ ile yazılana ulaşamadıkları için sahip oldukları bilgilerle sınava katıldıklarını belirtmişlerdir. Diğerleri ise, (2: %20) sınavlardan kısa bir süre önce sınav yerine gelerek arkadaşlarının son tekrarlarını dinleyerek sınava hazırlandıklarını belirtmişlerdir.

Sınav sırasında ise, bir araştırma görevlisi, dersin hocası veya başka bölümlerden bulunan bir öğrencinin kendilerine soruları okuduklarını onların ise dinleyip cevap verdiklerini onların da verilen cevabı yazdıklarını belirtmişlerdir. Ancak yazısı kötü olan arkadaşlarının yazısından dolayı bazen notlarının düşük geldiğine inandıklarını da ifade etmektedirler.

‘Bazen arkadaşlar kendiliğinden “okunacak bir şey var mı?” diye soruyorlar ama onlarında sınava çalışması lazım. O yüzden her zaman okumalarını isteyemiyorum’ (G.Ö.6).

‘Okutamadığım zamanlarda ya zayıf alıyordum ya da bütünlemeye kalıyordum. Bütünlemeye kalmak bir yerde benim için iyi oluyordu çünkü zaman kazanıp arkadaşlarıma okutabiliyordum’ (G.Ö.4).

**Selçuk Üniversitesinde Öğrenim Gören Bedensel Engelli ve Görme Engelli Öğrencilerin
Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözümüne Yönelik Çağdaş Öneriler**

‘Görme kayıplarından dolayı sayfa satırlarını doğrusal şekilde izleyemiyorum. O yüzden bozuk. Bazı hocalar yazımın güzel olmadığından şikâyetçiler’ (G.Ö.3).

IV.1.II.e. Görme Becerisi Gerektiren Derslerden Muaf Olma

Öğrencilerin tamamı okudukları bölümde görme becerisi gerektiren derslerden muaf olabilmek için bölüm hocalarına ve yönetime dert ve sıkıntılarını anlatmakta zorlandıklarını ifade etmektedirler. Bunun sebebinin de bu bölümlerde okuyan engelli öğrencilerin az olmasından ve bölüm hocaları ve yöneticilerin bu konuda yetersiz yaşantı ve bilgiye sahip olduklarını ifade etmektedirler.

‘Bizim bölümde piyano dersi var. Benim için çok zor. Aynı anda beş tane sesi çıkarabilmek için bütün parmaklarımı kullanmam gerekiyor. Hem okuyup hem çalabilmem imkansız gibi. Birisi bana okusa çok iyi müzik bilmesi gerekiyor ve çok vakit ayırmalı. Kimseden bunu isteyemem. Keşke muaf olsam’ (G.Ö.6).

‘Bir gün danışmanım beni yanına çağırdı ismini vermek istemiyorum, şimdi gördüğün dersler hiçbir şey. İleride daha çok şekiller ve haritalar çizmen gerekecek. Bence okulu bitiremezsin. Kendine farklı bir seçenek bul dedi. Coğrafya bölümümdedim. Bu derslerden muaf olamadığım için bu bölümü bırakmak zorunda kaldım’ (G.Ö.2).

IV.1.II.f. Diğer personel ve Öğrenci İşleri

Öğrencilerin çoğu (7: %70) öğrenci işlerinde işleri olduğu zaman verdikleri dilekçenin cevabını kutulardan bulamadıklarını, çalışan memurların kendilerine yardımcı olacak bilgiye ve anlayışa sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Prosedürlü işlerde oradan oraya dilekçeyle gönderildiklerini bununda kendilerini çok zorladığını ifade etmektedirler. Öğrencilerin bazıları (3: %30) ise bu işlemlerini kendilerinin yerine bir yakınlarının takip ettiğini ifade etmişlerdir.

‘Öğrenci işlerine bir belge verince karşılığını bulamıyorum, nasıl bulabilirim ki. Keşke bu belgeleri danışmanlarımıza verseler. Ben gide gele kendimi tanıttım. Öğrenci işlerinin hatası yüzünden Başbakanlık bursum bile kesildi çok mağdur oldum’ (G.Ö.5).

‘Öğrenci işlerine gitmeye korkuyorum. Evrak işleri, dilekçeler de göremediğim için birçok eksik ve hata yapıyorum. Bu yüzden işlerim aksıyor ve vaktinde yapamıyorum.’ (G.Ö.1)

‘Genel idari hizmetlerde çalışan tüm üniversite personeline bizim gibi diğer engelli öğrencilerin hakkında bilgilendirme neden yapılmıyor, yapılıyorsa hiç olmazsa bu güçlüklerimizi hafifletecektik. Biz insan değil miyiz’ (G.Ö.9).

IV.1.II.g. Kütüphaneden Faydalanabilme

Öğrencilerin hepsi kütüphaneden yararlanamadıklarını çünkü kütüphanede engellerine göre düzenlenmiş sesli ve kabartma dokümanların bulunmadığını ifade etmişlerdir.

‘Kütüphaneye gitmiyorum çünkü bir kere gittim ve orada sesli ve kabartma hiçbir materyalin olmadığını gördüm bu nedenle yararlanamıyorum’ (G.Ö.6).

‘Çok büyük bir kütüphanemizin olduğunu biliyorum ama ben yararlanamıyorum. Çünkü kabartma yazılı dokümanlar yok. Bir ara sesli kütüphane oluşturulacaktı diye bir şey duydum ama henüz olmadığını biliyorum’ (G.Ö.7).

IV.2. Bedensel Engelli Öğrenciler

Bedensel Engelli öğrencilerle yapılan görüşmelerin sonuçları Psiko sosyal ve Akademik sorunlar olmak üzere iki alt başlık halinde sunulmaktadır.

IV.2.I. Psiko-sosyal Sorunlar

Bu bölümde bedensel engelli öğrencilerin psiko-sosyal sorunları alt başlıklar şeklinde sunulmaktadır.

IV.2.I.a. Arkadaşlık Kurma

Bedensel engelli öğrencilerin büyük çoğunluğu (9: %90) üniversiteye ilk defa geldiklerinde belli bir süre geçene kadar diğer öğrencilerle arkadaş olmada çekingen davranışlar sergilediklerini daha sonra bunun yavaş yavaş ortadan kalktığını belirtmektedirler. Öğrencilerin görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

‘Başlangıçta ilk kez engelli birileriyle tanışan arkadaşlar çekingen davranıyorlar. Yolda yürürken falan katılmak istemiyorlar. Samimiyet ilerleyince bu durum ortadan kalkıyor. Hızlı yürüyecekleri zaman kibarca söyleyip ayrılıyorlar’ (B.Ö.4).

‘Arkadaşlar yanımda rahat edemiyorlar. Konuşurlarken tedirgin oluyorlar. Çekingen davranıyorlar. Bizi normal bir birey olarak kabul etmede sıkıntı yaşıyorlar. Ben de bundan rahatsız olduğum için iletişime geçmiyorum’ (B.Ö.3).

IV.2.I.b. Bürokrasideki ağırlığın güçlüğü etkisi

Görüşme yapılan öğrencilerin tamamına yakını (9: %90) okuldaki bürokrasi ile baş etme yollarının bedensel engellilerde daha da güç olduğunu bunun için bürokrasinin her yerde azaltılması gerektiğini, bunun da kendilerinin bu bağlamdaki güçlüklerinin giderilmesini önemli derecede olumlu yönde etkileyeceğini belirtmektedirler.

‘Evrakları mühürlettirme, fotokopi çekirme, çık-in gibi durumlarda asansör yok. Yardımcı olacak birileri de yok’ (B.Ö.2).

‘Bazıları bizim bedensel engelli olmamızı kabul edemiyor bile. Yapılacak toplu işlerde bile bizim durumumuz göz önüne alınmıyor’ (B.Ö.5).

IV.2.I.c. Fiziksel Ortam

Görüşme yapılan öğrencilerin çoğu (8: %80) okul içinde sınıfa giderlerken merdivenlerden inip çıkmanın çok zor olduğunu ancak bundan daha da önemlisinin okula giderken otobüs ya da minibüse binmek için çok güçlük çektiklerini belirtmişlerdir. Yolların çok yokuşlu olduğunu bunun da kendilerinin okula gidip gelmede zaman konusunda önemli güçlük

**Selçuk Üniversitesinde Öğrenim Gören Bedensel Engelli ve Görme Engelli Öğrencilerin
Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözümüne Yönelik Çağdaş Öneriler**

oluşturduğunu belirtmektedirler. Öğrencilerin birkaç (2: %20) sınıf içerisinde de bir düzenleme olmadığını, dolayısıyla bazı bedensel engellilerin oturmakta çok güçlük çektiklerini belirtmişlerdir.

‘Okul içi ulaşım konusunda dolmuşu (minibüsü) kullanıyoruz. Basamaklar çok yüksek. Belediye otobüsleri biraz iyi ama ben Ziraat Fakültesi öğrencisiyim. Otobüs yukarıda bırakıyor. Çok yürüyorum. Çok zor. Kestirme yollar da çok yokuşlu. Bizi düşünmüyorlar. Hava yağışlıyken çok zor oluyor. Merdivenleri inip çıkmak zor. Asansör yok’ (B.Ö.2).

‘Sınıfta fiziksel düzenleme bizim için düşünülmemiş. Bazı arkadaşlar oturamıyorlar bile’ (B.Ö.4)

Görüşme yapılan bedensel engelli öğrencilerin yarısı (%50) okul ve sınıf girişlerindeki merdivenlerde rampanın olmadığını tekerlekli sandalye ile çıkamadıklarını, olan rampaların ise çok dik olduğunu ve çıkmalarının mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Bunun yanında sınıf ve bina kapılarının çok zor açıldığını tekerlekli sandalyeyle kapıları açmakta zorluk çektiklerini belirtmişlerdir.

‘Bina girişinde önceden bir rampa yoktu, her sene değişiyor buranın yapısı, Bir rampa yaptılar en son ama oda tekerlekli sandalye için çok uygunsuz. Çok dik sanırım. Çok ağır malzemeleri daha rahat taşımak için yaptılar herhalde’ (B.Ö.3).

Öğrencilerin tamamına yakını (9: %90) engellerine uygun lavabo ve tuvaletlerin olmadığını ihtiyaçlarını gideremediklerini ve bunun büyük bir problem teşkil ettiğini öne sürmüşlerdir.

‘Herkes için hiç problem olmayan tuvalet ihtiyacı bile el yıkama olayı bile bizim için çok büyük bir olay haline geliyor’ (B.Ö.1).

Görüşme yapılan bedensel engelli öğrencilerin birkaçı (2: %20) kampus içerisindeki mazgalların aralıklarının çok fazla olduğunu ve tekerlekli sandalyenin bu mazgalara takıldığını ve hareket ortamlarını kısıtladığını belirtmişlerdir.

‘Geçen sene sınava geç kaldım ve acele gitmem gerekiyordu. O sırada dikkat etmemişim ve tekerlekli sandalyemin tekerlekleri mazgala takıldı yolda birinin gelip beni oradan çıkartmasını bekledim. Tabii buda baya bir zamanımı aldı ve sınava geç kaldım neyse ki hocam çok anlayışlı bir insan ve beni sınava aldı’ (B.Ö.4).

IV.2.I.d. Kalacak yer

Bazı bedensel engelli öğrenciler (2: %20) yurttan kalmama nedenleri olacak yurdun fiziksel şartlarından kaynaklandığını dolayısıyla evde kalması pahalı da olsa evde kalmak zorunda kaldıklarını belirtmektedirler. Görüşme yapılan öğrencilerin çoğunluğu (8: %80) merdivenlerin kendileri için düşünülmeden yapıldığını ve böylece merdiven çıkmada güçlüklerinden dolayı asansörlü evleri tercih ettiklerini belirtmektedirler. Bu öğrenciler, yolların onların yürüyebileceği veya gidebileceği şekilde dizayn edilmesi gerektiğini, çok karlı ve yağışlı günlerde özel araçlarla kampus içerisinde okulun önüne kadar onların taşınması gerektiğini de belirtmişlerdir. Aşağıda bazı öğrencilerin görüşlerinden kesitler sunulmaktadır.

'Yurdu tercih edemezdim çünkü merdivenlerinden inip çıkamazdım. Dolayısıyla müsait, değil ev tuttum' (B.Ö.3).

'İlk yıl yurttan kaldım. Öğrencilerin asansör kullanması yasaktı ve ben koltuk değneklerimle üçüncü kata çıkmakta çok zorlandım. Oturup ağladığım oldu. Ben de okula yakın bir eve çıktım. Bu benim için çok pahalı oldu' (B.Ö.9).

IV.2.I.e. Ulaşım sorunu

Öğrencilerin yarısından fazlası (6: %60) en büyük sorunlarının ulaşım olduğunu buna ek olarak araç bulmaları bile ayakta gitmek zorunda kaldıklarını, hakkında bu konuda duyarsız olduğunu belirtmişlerdir. Belediye otobüslerinde çoğu zaman ayakta gitmek zorunda kaldıklarını ancak kendilerine ait yerlerin bile kendilerine verilemediğini bunun için bazı önlemlerinde alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Öğrencilerin görüşlerinden bazıları aşağıda belirtilmiştir.

'Belediye otobüsünde sorunum var. Hiç bir zaman belediye otobüsünde bize ayrılan yerleri insanlar bize vermiyorlar. Ayakta gidiyorum ve ağrılarım oluyor. Bize ayrılan yerlere bile oturamıyorum' (B.Ö.4).

'Çok soğuk günlerde var olan dolmuşlar bile çalışmıyor. Karlı günlerde okula gelmem imkansız. Çok zorluk çekiyorum. Kampüste çok düştüğüm ve orada kaldığım oldu' (B.Ö.10).

IV.2.I.f. Yemekhane ve Kantine İlgili Güçlükler

Görüşme yapılan öğrencilerin yarısından çoğu (6: %60) kantin veya yemekhanede de yiyeceklerini kendilerinin taşımak zorunda kaldıklarını, bunun için çok zorluk çektiklerini, bu bağlamda orada çalışan personelin çok duyarlı ve bu konuda çok bilgili olmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

'Kantinler self servis ama ben koltuk değnekleriyle taşıyamıyorum. Basit ama benim için zorluk (B.Ö.3).

'Çoğu zaman yemekhaneden yemiyorum çünkü tabağımı kendim taşımak zorundayım ve taşıyamıyorum. Her zaman arkadaşlarıma söyleyemiyorum. Açıkçası çoğu zaman paramda olmuyor zaten' (B.Ö.5).

IV.2.I.g. Akademik zorluklar

Bedensel engelli öğrencilerin büyük çoğunluğu (8: %80) bedensel engelin akademik etkinliklerdeki başarı için önemli güçlükler neden olduğunu belirtmektedirler. Üniversitelerdeki bölümlerle ilgili Yüksek Öğretim Kurulunun kapsamlı bir kitapçık veya broşür hazırlaması gerektiğini ve dolayısıyla bedensel engelli öğrencilerin gitmek istediği bölümleri bilerek gelmeleri gerektiğini söylemektedirler.

'Bölümümdeki derslerin ne olduğunu bilmeyerek geldim. Tarlaya gitme işleri oluyor. Toprak analizi yapma işi, bedensel işlerde zorlanıyorum. Oysa daha önceden ÖSYM bölümleri çok iyi tanıtıyorsa engelliler ona göre seçerdi Bazen hocalar bizi düşünmeden hızlıca işleri yapıyor ve biz onlara yetişemiyoruz. Çok duyarsızlar' (B.Ö.2).

Selçuk Üniversitesinde Öğrenim Gören Bedensel Engelli ve Görme Engelli Öğrencilerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözümüne Yönelik Çağdaş Öneriler

'Engelimden dolayı yürümekte çok zorluk çekiyorum ve derslere çoğu zaman gecikiyorum. Bazı konuları kaçırabiliyorum ne bu da derslerimi olumsuz etkiliyor' (B.Ö.1).

IV.2.I.h. Eğitsel Materyalleri Taşıma

Bazı bedensel engelli öğrenciler (2: %20) ders araç ve gereçlerini evden okula taşımada çok güçlük çektiklerini belirtmektedirler. Özellikle koltuk değneklerle yürüyen öğrenciler araç-gereçleri taşımada çok zorlandıklarını söylemektedirler.

'Defter cetvel taşımada zorlanıyorum. Okulda eşyaları bırakacağım bir yer olsa çok iyi olacak?' (B.Ö.4).

'Bazı bölümlerde öğrencilerin kendilerine ait dolapları var oysa biz engelimizden dolayı güçlük çekmemize rağmen eşyalarımızı koyabileceğimiz dolaplarımız yok. Aslında bunlar çok külfetli değil diye düşünüyorum. Sadece insanların biraz kendilerini bizim yerimize koymaları gerekiyor' (B.Ö.3).

V. Tartışma

Bu bölümde literatür, araştırma bulguları ve araştırmacının deneyimleri ışığında tartışma sunulacaktır.

Araştırma bulgularına göre, Görme engelli ve Bedensel engelli öğrencilerin hem psiko-sosyal ve hem de akademik sorunlarının var olduğu ve bunların farklı nedenlerle ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu nedenlerin en başında, belki bu öğrencilerin her ne kadar uygun ortamlarda ve uygun programlar içerisinde eğitilmesi yasal düzenlemeler içerisinde başta Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasasında ve yine 573 sayılı Özel Eğitimle ilgili Kanun Hükmündeki Kararnamede ve ayrıca 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nda belirtilmiş olmasına rağmen diğer üniversitelerde de olması olası olduğu gibi, Selçuk üniversitesinde engelli öğrencilerin her türlü eğitsel ihtiyaçlarının belirlenerek giderilmesi için özel bir yönetim kararı alınmadığı ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar Selçuk Üniversitesi yönetimi öğrencilerine birçok farklı güzellikleri sunma konusunda çok hızlı hareket ve ivmesini devam ettirmekle birlikte, bu öğrencilerin engel durumlarından dolayı ortaya çıkan farklı engel durumuna yönelik gereksinimlerini farklılaştırılmış bir anlayış içerisinde gerçekleştirmesi ve onlara yönelik sunulan fırsatlarda bu engel durumlarının gözönüne alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Sari (2000) belirtildiği gibi, Ülkemizde çoğu üniversitelerde olduğu gibi üniversitemizde de bir engelliler bürosunun olmayışı bu tür hizmetlerin bireysel temelde ve bütünüyle vicdani amaçlarla yerine getirilebildiği oysaki bu tür hizmetleri vicdani görevlerden bütünüyle uzaklaştırarak yeni, sistemli ve profesyonel bir temele konuşlandırarak yapılması gerekir. Böylece işin sadece vicdani ve insani amaçlarla ancak herkese yönelik ve eşitlik anlayışı içerisinde olmamaktan kurtarılarak yasal bir hak ve yapılmadığı durumlarda da maddi bir müeyyide ya da yaptırım uygulanabilecek bir anlayış ve bağlam içerisinde ele alınması gerekir.

Araştırma sonuçlarına göre, görme engelli birçok öğrenci psiko-sosyal ve akademik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin, onlar daha üniversiteye ilk defa geldiklerinde kayıt işlerinde önemli derecede güçlük çekmektedir. Buna

ek olarak, öğretim için gittiği bölümlerdeki genel idari hizmetlerde çalışan personelin ve bazı öğretim elemanlarının bu öğrencilerin durumlarıyla ilgili bilgi sahibi olmadıkları için engelli öğrencilere yönelik farklı şekillerde ortaya çıkan olumsuz tutumları, yine arkadaş edinme ile ilgili güçlükler, fiziksel ortamların düzenlenmesiyle ilgili sorunlardan kaynaklanan durumlar, yurt yaşamıyla ilgili sorunlar, sosyal ve kültürel etkinliklere katılamama gibi birçok psiko-sosyal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Literatürde de (Lang, 1980; Wedin, 1993) belirtildiği gibi bu öğrencilerin en çok güçlüklerinin üç önemli nedeni vardır. Bunlardan birincisi, bu çocukların bulunduğu yerlerin engel durumlarına göre yeniden düzenlenmesi, bu öğrencilerin eğitimlerinde ihtiyaç duyulan araç ve gereç gibi materyal kaynaklarının sağlanması ve sosyo-ekonomik şartlardan kaynaklanmaktadır. Görme engelli öğrenciler akademik sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Örneğin, ders notlarını okutabilmek için, ders materyallerini temin edebilmede, görme becerisi gerektiren derslerde çok ileri düzeylerde güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Yine en önemli güçlüklerden birisi de üniversitemizde bulunan kütüphanelerde görme engelliler için bir sistemin olmadığı, kabartma veya büyüteç gibi araçların olmamasından kaynaklanan bir durumdan dolayı bu olanaklardan yararlanamamaktadırlar. Görme engelli öğrencilere göre, kütüphanede kabartma yazılı çıktı alan bir sistemin olmayışı yine kütüphanede sesli kütüphane adıyla öğrencilerin ders materyallerini kasetlere okunması için bir bölümün olmayışı gibi güçlükler öğrencilerin dinleyerek ders çalışmasını önemli oranda güçleştirmektedir. Aslında bu tür sistemler bir üniversitede olması gerekir ve bu sistemlerin kurulması bir üniversite de çok pahalı malzemeler olarak da görülmemesi gerekir. Bu tür hizmetlerden eğer öğrenci yıllarca yararlanacaksa ve öğrenciler ihtiyaç duymakta ise, diğer öğrencilere her türlü fırsat nasıl sağlanıyorsa bu öğrencilerin bu tür ihtiyaçlarının da karşılanması gerekir. Bu tür ihtiyaçlar ekstra ihtiyaç olarak görülmemeli ancak normal ihtiyaçlar dışında da olaya bakılmamalıdır.

Ayrıca bedensel engelli öğrenciler de görme engelli öğrencilerin karşılaştıkları sorunların benzeri veya aynısı ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Belki bedensel engellerinden dolayı onların buldukları yerlerin özel olarak dizayn edilmesi, sınıflarda oturulacak sıraların, sosyal alanların örneğin, lavabo ve tuvaletler ile bu öğrencilerin girişten yukarı katlara çıkabilmeleri için asansörlerin kullanımına ilişkin gerekli izin verilmesi konusunda titizlik gösterilmesi gerekir. Öğrencilere göre, bu ihtiyaçların basit de olsa karşılanamaması onların okula yönelik motivasyonlarını olumsuz yönde etkilediği bu ülkenin bir vatandaşı olarak diğer bireylerle aynı haklara sahip olmaları gerektiği konusunun, diğerlerine verilen hakların aynısı olarak değil, bireylerin gereksinimlerinin Devlet tarafından karşılanması ilkesinin gerektiği gibi yerine getirilmesi konusunda titizlik gösterilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Özellikle bedensel engelli öğrencilerin yemekhanede yemek taşıma ile ilgili önemli derecede güçlük çekmeleri, okula gidip-gelmede özellikle tekerlekli sandalye kullananlar için büyük bir problem yaşadıklarını vurgulamaları çok düşündürücüdür. Gelişmiş ve çağdaş ülke olma yolunda hızla ilerleyen ülkemiz ve yine bu duruma önemli katkı sağlayan Selçuk

Selçuk Üniversitesinde Öğrenim Gören Bedensel Engelli ve Görme Engelli Öğrencilerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözümüne Yönelik Çağdaş Öneriler

Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin yeni milenyumda bu tür güçlüklerin giderilmesi çok basit ve yapılabilir olduğu halde giderilememiş olması da düşündürücüdür. Onlara göre, bu konudaki güçlüklerin giderilebilmesi için Üniversite ile Büyükşehir Belediyesinin ilgili birimlerinin etkili iletişimle halledebileceği de vurgulanmaktadır.

Gelişen ve değişen üniversite parolasını taşıyan Selçuk Üniversitesi, bu parolayı taşıyan diğer üniversitelerde de öğrenim hakkı sağlamış olan engelli öğrencilerin ihtiyaçlarının giderilmesi veya onların eğitsel ortamlardan ayrı kalmalarını zorlayıcı engellerin oldukça minimize edilmesi çok önemlidir. Eğer 'mutlu birey, mutlu aile ve mutlu toplum' isteniyorsa bu öğrencilerimizin de topluma üretken bir vatandaş olabilmeleri için mutlaka üniversitelerde öğrenim görmeleri için her türlü kolaylığın ve fırsatların bunların da kullanabileceği hale getirilmesi çok önemlidir. Zaten T.C. 1982 Anayasasında vurgulanan eşitlik ve adaletle ilgili hükümlerin de içeriği budur. Bir başka anlatımla, *Eğitimde fırsat eşitliği ilkesi* Devlet tarafından sunulan fırsatların herkesin kullanması ve kullanabileceği şekle getirilmesidir. Sonuç olarak, üniversitedeki bütün fırsatların içinde bulundurduğu bütün öğrenciler tarafından istenilen durum ve zamanda kolayca kullanabileceği şekilde düzenlenmesi gerekir.

VI. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın sonuçları ışığında aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- **ÖSYM**'ye yerleştirme yapılmadan önce tercih formlarının yanında öğrencilerin engel kategorilerine göre seçebilecekleri bölümleri ve faaliyetlerini anlatan broşürler her öğrenciye ulaştırılmalıdır.
- Üniversiteye kayıt esnasında engelli öğrencilere yönelik bir kayıt bürosu ve içinde bu konuyla özel olarak ilgilenebilecek görevlilerin ve gönüllülerin bulunduğu bir birim oluşturulmalıdır. Bu birim, kayıttan mezuniyete kadar öğrencilerin karşılaşılabilecekleri problemlerde çözüm üretebilmeli ve gereken yerlerle görüşmeler yapmalıdırlar,
- Üniversite bünyesinde kütüphanelerde görme engellilere yönelik Braille Alfabeti ile yazılmış dokümanlar (ders ve genel kültür) okuma programı kurulmuş bilgisayarlar ve özel okuma odaları oluşturulmalıdır,
- Üniversite bünyesinde engellilere yönelik ulaşımı kolaylaştırıcı özel servis hatları düzenlenmelidir,
- Öğrencilerin muaf olacakları ve kredi tamamlayabilecekleri dersler üniversite senatosu tarafından belirlenerek ders seçme esnasında seçenekler öğrenciye sunulmalıdır.
- Kampus içerisinde engelli öğrencilerin rahatça dolaşabilmeleri ve gelip-gidebilmeleri için fiziksel düzenlemeler yapılmalı, merdivenlere rampa konulmalı, asansörler öğrencilere de açılmalı, yollardaki gereksiz levhalar ve engeller ortadan kaldırılmalıdır,
- Üniversite bünyesinde bulunan radyo-televizyon yoluyla engelli öğrencilere yönelik programlar yapılmalı ve yeniliklerden haberdar edilmelidir,

- Üniversite kafeteryasında engelli öğrencilere yönelik özel bir bölüm oluşturulmalı ve gerektiğinde self servis uygulaması yapılmamalıdır,
- Asansör gibi taşıyıcılar öğrencilere açılmalı ve merdiven çıkmak için liftler yapılmalıdır.
- Engelli öğrencilerin de katılabileceği sosyal etkinlikler düzenlenmeli veya düzenlenen bütün sosyal etkinlikler, engelli öğrencilerin de katılabileceği şekilde düzenlenmesi gerekir.

KAYNAKLAR

- Andrews, R. (1991) 'New Technologie: Multiply Options for Disabled Scientists.' **The New Scientist**, 24, June 1991.
- Bishop, M. E. (1979) (ed.). 'Mainstreaming: Practical Ideas for Educating Hearing-Impaired Students for Secondary and Postsecondary Teachers and Administrators'; USA: **The Alexander Graham Bell Association for the Deaf**, 1979
- Bryan, J. (1990) 'Laboratories for All: Children with Disabilities Are Out in the Cold When It Comes to Doing Science Experiments. A New Generation of Gadgets Is Now Bringing Them into the School Laboratory.' **The New Scientist**, June 9, 1990, 47-51.
- Clayton, J. (1992) "Can They Do Science?" **The New Scientist**, Sept. 5, 1992, 31.
- Çağlar, D. (2002). "Türkiye'de Özel Eğitim ile İlgili Gelişmeler"; XI. Ulusal Özel Eğitim Kongresi , 11-13 Kasım, 2002; Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi (Konya)
- Deutsch, C. H. (1991) "Managing: Welcoming Those with Disabilities." **New York Times**, February 3, 1991.
- Deutsch, C. H. (1991) "Mastering the Language of Disability." **New York Times**, Feb. 10, 1991.
- Eripek, S. (2002) "Türkiye'de Özel Eğitim Araştırmaları" 11-13 Kasım 2002, Selçuk Üniversitesi; Eğitim Fakültesi (Konya)
- Fonosch, G. G., Schwab, L. O. (1981). 'Attitudes of selected university faculty members towards disabled students', **Journal of College Student Personnel**, 22, 229-235.
- Hallahan, D.P.; Kauffman, J. M. (1997). **Exceptional Learners: Introduction to Special Education**, (7th Edition), London: Allyn and Bacon
- Kırcaali-İftar, G. (2002) "Özel Eğitimde Destek Hizmetleri" 11-13 Kasım 2002, Selçuk Üniversitesi; Eğitim Fakültesi (Konya)
- Ladner, R. E. (1989) "Computer Accessibility for Federal Workers with Disabilities." **Communications of the ACM**, 32, August 1989, 9, 52-56.
- Lang, H. G. (1980) "One-on-One with the Hearing Impaired", **The Science Teacher**, November 1980.
- Marion, P.; Lovacchini, E.V. (1983). 'Services for handicapped students in higher education: An analysis of national trends', **Journal of College Student Personnel** , 22, 131-138.

Selçuk Üniversitesinde Öğrenim Gören Bedensel Engelli ve Görme Engelli Öğrencilerin
Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözümüne Yönelik Çağdaş Öneriler

McBee, M. A. (1982). "Helping handicapped students succeed in college"; **Journal of the National Association of Women Deans: Administrators and Counselors**, 3-7

Newman, J. (1976); "Faculty attitudes towards handicapped students"; **Rehabilitation Literature**, 17, 194-197.

Patterson, A. M.; Sedlacek, W. E.; Scales, W. R. (1998). 'The other minority: Disabled student backgrounds and attitudes toward their university and its services'; Association on Handicapped Student Service Programs, Postsecondary Education Bulletin.

Sarı, H. (2000). *An Analysis of the Policies and Provision for Children with Special Educational Needs in England and Turkey (Unpublished EdD Thesis)*, Oxford Brookes University: Westminster Institute of Education

Sarı, H. (2003). **Özel Eğitime Muhtaç Öğrencilerin Eğitimleriyle İlgili Çağdaş Öneriler**, Ankara: PegemA Yayınları

Stovall, C.; Sedlacek, W. E. (1983). 'Attitudes of male and female university students toward students with different physical disabilities'. **Journal of College Student Personnel**, 22, 325-330.

Warpath, C. F.; Dunnington L.G. (1981). 'Disabled students on the campus'. **Journal of College Student Personnel**, 22, 236-241.

Wedin, R. E. (1993). *Implementing the Americans with Disabilities Act: Today's Chemist at Work*, Washington, DC: American Chemical Society, March 1993

Weisgerber, R. A. (1991). **The Challenged Scientists, Disabilities and The Triumph of Excellence**, New York: Praeger

Weisgerber, R. A. (1993). **Science Success for Students with Disabilities**, Reading, MA: Addison-Wesley,